

Somogy vármegye újkori vesztőhelyei a helynevek és térképi ábrázolások alapján

GOMBOR LÁSZLÓ

Független kutató¹

7624 Pécs, Mogyorós köz 6., e-mail: lgombb@gmail.com

GOMBOR L.: *Early Modern Places of Execution in Somogy County as Reflected in Toponyms and Cartographic Depictions*.

Abstract: Toponyms often preserve traces of past land use and highlight locations considered significant in local memory. The toponyms and archival maps of Somogy County identify numerous sites associated with scaffolds, executions and torture. By applying GIS-based methods, these locations can be systematically categorized, enabling the identification of the most probable execution sites and supporting their further investigation. Several such sites can be identified in the vicinity of Kaposvár on early modern maps. The georeferencing of a 1778 sketch map depicting the Kapos River, together with selected sheets of the First Military Survey (1782–1785), provides a reliable spatial framework for the localization and geographically oriented interpretation of the depicted execution sites, as well as a presumed fortification, within a GIS environment. This study seeks to classify these notable places and compile them into a structured inventory, following the methodological criteria established in previous Hungarian scholarship.

Keywords: Geographic Information Systems (GIS), execution sites, capital punishment, historical toponymy, cartography, First Military Survey, Somogy County, Early Modern period

Bevezetés, előzmények

A vesztőhelyek tanulmányozása² az igazságszolgáltatási régészet tárgykörébe sorolható, és mint meglehetősen új tudományág, élénk fejlődésben van. A jogi kultúrtörténeti és jogrégészeti alapokon hosszas folyamatok eredményeképpen kialakuló és fejlődő interdiszciplináris szakterület elsődlegesen a korabeli ítéletvégrehajtó helyek lokalizálásával és régészeti módszerekkel történő feltárásával foglalkozik. Tágabb értelemben a kutatás tárgyát képezik a múltbeli jogrendszer és igazságszolgáltatás egyéb helyszínei és anyagi-tárgyi kultúrája is.³

A jelen munka a térinformatikai megjelenítés lehetőségeivel élve, a nyilvános adatbázisok, szakirodalom felvett adatai alapján mutatja be a helynevek által megőrzött nevezetes helyeket Somogy vármegye jelen területére. A tanulmány kiterjed továbbá a térképeken megjelenített

vesztőhelyekre, amelyek forrása az Első Katonai Felmérés⁴, valamint az Arcanum adatbázisában található, különféle célú térképeken megjelenített vesztőhelyek. Mivel hazánkban az 1850-es évekre már gyakorlatilag megszűntek a nyilvános vesztőhelyek, a később kiadott térképművek már csak elvétve tartalmazhatnak vonatkozó ábrázolásokat, utalásokat.

A Habsburg Birodalom Első Katonai Felmérése (1782–1785), mint az első, korszerűnek tekinthető, már felméréseken alapuló térképmű Magyarország területére az Arcanum térképi adatbázisában⁵ elérhető, georeferált állapotban. A feltüntetett objektumok meglehetősen pontos helye a topográfiai alaptérképek segítségével meghatározható.

Az Első Katonai Felmérés jelmagyarázata a vesztőhelyre többféle, nem méretarányos térképi jelet és megírást tartalmaz, ezek – egységes jelkulcs hiányában – szelvényenként eltérőek lehetnek. A jelek színe utal az anyaghasználatra, megkülönböztetve a fa- és kő-, vagy téglalapítményeket. A megírások jellemzően a „galgen, gericht, hochgericht” német kifejezések, de eltérő az egyes térképszelvények közt az is, hogy mennyi és milyen megírást alkalmaztak az osztrák katonai térképészek.⁶

Somogy vármegye mai területén mindössze 3 vesztőhelyet ábrázol a térképmű: Kéthelyen egyet az egykori Lók falu, és kettőt Kaposvár külterületén. Más célú, tematikus térképek is megjelölnek vesztőhelyeket nevezetes helyként, illetve a helynév-megírások korábbi ilyen létesítményekre utalnak.

A térképmű köz által is hozzáférhető állapotának használhatósága egyedi megítélés kérdése, a kutatás céljától, elsősorban annak léptékétől függő, de mindenképpen vizsgálendő kérdés. A georeferálásban jártasságot szerzett független kutató számára többnyire nem elegendő a közölt szelvények pontossága, így a kiválasztott részterület modern térképi ábrázolásra való pontosabb illesztése a további elemzés érdekében több esetben elvégzendő feladattá válik.⁷

A katonai felmérésen túl számos birtoktérkép, vagy más célból készült térképmű is ismert a korból, amelyek vesztőhelyet ábrázolnak, különféle pontossággal. Jellemző, hogy a vesztőhelyeket ábrázoló nem mérethelyes térképi jelek és megírások követik az EKF során alkalmazottakat, azokat némileg módosítva jelenítik meg.

1 Okleveles bányamérnök

2 A szerzői motiváció egyik alapja a személyes együttérzés azon ártatlanul kivégzett, esetleg indokolatlanul súlyos büntetéssel életüket vesztett személyek iránt, akik a fejletlen jog vagy egyenesen annak mellőzése, így a hatósági, uralmi erőszak áldozatai. A vesztőhely ezért egy kiüntetett helyszín, ahol az ártatlanok emléke megérdemel egy főhajást.

3 Összefoglalóan a vesztőhelyek régészeti kutatásáról további irodalommal ld: Kovács 2017, 167–191.; Kovács 2018, 223–241.; Kovács 2019, 138–165. A halálbüntetés történetéről a teljesség igénye nélkül: Tóth 2010.; Kisnémet 2015. 103–116.

4 Rövidítve: EKF

5 <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2113751.3616842143%2C6019433.206504299%2C2130299.978307955%2C6026446.303849463> Letöltés: 2026.01.25.

6 Csendes 1977.

7 Molnár et al. 2014.

Az uradalmi és egyéb kivégzőhelyek megjelenése a helyi nevekben

A fentebb hivatkozott szakirodalmi mű említést tesz az uradalmakhoz kötött ítélkezési jog, ezen belül a pallosjog uradalommal való átörökítéséről.⁸ Ugyancsak említést tesz arról, hogy az egyes uradalmaiknak nem feltétlenül volt pallosjoga, melyre a dárdai uradalmat hozta fel példának.⁹ Ezen lehetőséget figyelembe véve kutathatjuk a további uradalmi veszőhelyeket. A somogyi helyszínek azonosítására – a térképi ábrázolásokon túl – különösen alkalmas az a megye helyneveit összegyűjtő kiadvány¹⁰, amely a megyei földrajzi nevek máig legrészletesebb adattára. A mű tartalma a mai közigazgatási határon belülre terjed ki.

Az újkori veszőhelyekre utaló „beszédes” helynevek¹¹ esetében ugyancsak nem feledkezhetünk meg a török kiűzése utáni jelentős népességváltozásról, a nemzetiségek jelentős számú megjelenéséről, így a pusztásodott területeken feledésbe merült középkori magyar helynevek német, szerb, horvát nyelvű helyi nevekre való cserélődéséről.

A helynév-gyűjteményben keresett kifejezések a következők voltak: Horvát/szerb nyelven: ubijalstye, ubijališće, stratište, stratiste, stratišće, vješala, vjesala, biesala, gubilište, gubilišće, gubiliste, bušilica, višališće, višalište, višališće, visaliste, visalistye és ugyanezen nevek fonetikus változata. Latin nyelven: patibulum. Magyar nyelven: veszőhely, veszejt, vérpad, akasztófa, bitófa, akasztó, háromfa, törvényfa, siralom, bakó, kínzó, kánpad, kivégző, kivégez, deres, pellengér, hóhér, tiló, és mindezeket tartalmazó összetételek. Német nyelven: jammer, galgen, galgenberg, hochgericht, gericht, häng, berggericht, pilstok, pilstek és a kifejezéseket tartalmazó szóösszetételek.

A georeferálás módszere

A térinformatikában ismert georeferálási eljárások földi azonosító pontok alapján módosítják a képi ábrázolást úgy, hogy azt valamely matematikai eljárás mentén a pontok kiválasztásának alapjául szolgált vetületre, valamely korszerű forrás (EOTR szelvény, OSM vagy ortofotó, műholdfotó térképi alap, WMS forrásból¹²) alapján illeszti.

A georeferálás, mint térképi adatfeldolgozási módszer lényege, hogy a korabeli térképből kivágott képet – földi illesztőpontokkal (GCP) több fázisban cél vetületi rendszerhez – síkrázként – illeszti, ez esetben a QGIS programmal történt a feldolgozás. Az eljárás meghatározott, vetülettel rendelkező korszerű térkép alapján felvett pontokhoz igazítja a kép többi pixel pontját, így a felmérési és szerkesztési hibákból eredő torzulásokat is némiképp, arányaiban helyesbíti. A munka során két eljárást alkalmaztam, tekintettel a referencia (GCP) pontok viszonylag kevés számára és a korabeli térképek korlátozott pontosságára.

A „gumilepedő” eljárást alkalmazó VS_L-ként rövidített módszer transzformáció típusa: vékonylemez spline, újramintavételezési módszere: lineáris. Sajátossága, hogy az illesztőpontok elhelyezkedése alapján a térképi alapra – amelyről a koordináták leolvasása történt – arányosan, nyújtással illeszti a raszterképet, a georeferálandó térképi ábrázolást. A GCP pontokhoz igazítja az ábrázolás többi részét, mintegy javítva¹³ a térkép készítője által elkövetett hibákat.

A PR_L-ként rövidített eljárás lényege, hogy a transzformáció típusa projektív, az újramintavételezés ez esetben is lineáris. A projektív, vetítéses eljárás az oldalak egyenes vonalát többnyire megtartja, a GCP pontoknak megfelelően a síkot forgatja, a térkép alakját, az oldalak által bezárt szögeket megváltoztatja. A kisebb hibákat tartalmazó azonosító pontok esetén kiváló eredményeket adó módszer, jellemzően a már felmérés alapján készült térképek esetén.

A két eljárás közti rangsort a végeredmények összehasonlítása, a széleken való illeszkedések, a GCP-k által lefedett területen kívüli térképrészek torzulása alapján lehet megítélni. Mindebből adódóan a georeferálás után több megoldás is előállhat, amelyek közt a megbízhatósági sorrend felállítását és javítását további terepi szemle alapján lehet megkísérelni.

Alapadatok

Az alábbi táblázat összesítve tartalmazza az alább bemutatott helyszíneket, azok szakirodalomból, alapvetően a „Somogy megye földrajzi nevei” c. kiadványból¹⁴ és a térképi ábrázolásokból meghatározható főbb jellemzőit¹⁵, településnév szerinti alfabetikus sorrendben¹⁶: (1. táblázat)

A táblázatban használt rövidítések az AZON oszlopban:

KÓD	Kifejtés
a	térképen ábrázolt veszőhely
v	vesztőhely
e	egy kivégzés helye
t	törökökre utaló helynév
r	ráutaló helynév
n	bizonytalan utalás

A felvett kategóriák elkülönítése egyféle minősítés is, amely tükrözi a veszőhely használatát, fontosságát, a név megbízhatóságát. A korabeli térképi ábrázolások a tartalmat illetően teljes egészében megbízhatóak.¹⁷ A „vesztőhely” kategória ugyan nem ábrázolt helyre vonatkozik, de a terület jellemzői olyanok, hogy nagy va-

8 Peres et al. 218.

9 Peres et al. 213. 32. lábjegyzet

10 Végh et al. 1974.

11 Eperjessy 1956.

12 A munka interneten elérhető térképi alapokkal készült.

13 Fontos megjegyeznünk, hogy ez a „javítás” a program matematikai eljárása alapján történik arányos hibaterjedést feltételezve, ami a valóságban legtöbbször nem lehet igaz. Ennek ellenére lényegesen pontosabb térképet kapunk még a feldolgozási hiba terhével együtt is.

14 Végh et al. 1974.

15 Amelyek egyben korábbi telepítési kritériumokat is tükröznek.

16 A feltüntetett tételekhez a szerzői adatbázisban HD72/EOV rendszerű koordináták is tartoznak.

17 Az ábrázolás pontosságára több helyen tettem említést.

SOMOGY VÁRMEGYE ÚJKORI VESZTŐHELYEI A HELYNEVEK ÉS
TÉRKÉPI ÁBRÁZOLÁSOK ALAPJÁN

173

1. táblázat. Somogy vármegye veszthelyeinek egyes alapadatai

Helynév1	Helynév2	Település	AZON	Leírás
Bitófa	Bitófai-dűlő	Ádánd	t	A török uralom alatt itt bitófák álltak. Mj: tőle ÉK-re állt a helyei templom, ma rom)
Akasztó-domb	Akasztófa-duló	Balatonföldvár	e	Kutyi Ferkó betyárt és társait akasztották itt föl.
Bitófa		Balatonlelle	v	A hagyomány szerint itt állt valamikor az akasztófa.
Akasztó-dűlő		Bodrog	r	Itt akasztották fel a nép szerint Kujcsár Márit, aki Juhász András betyárral „cimborált”.
Csúcsos-domb		Bonnya	t	A török időkben akasztófa állt itt.
Akasztófa-domb		Csökölly	t	A törökök itt akasztották fel az igahúzásban kimerült magyarokat.
Akasztó-högy		Darány	e	Itt akasztották fel egy betyárt.
Bakó-rét		Drávacárdony	n	Egykori tulajdonosa nevérol.
Bitó tér		Gyugy	t	A török időben itt állt az akasztófa.
Bakó-szöllő		Hollád	r	(-)
Akasztófa-lénia	Bitófai-lénia	Homokszentgyörgy	r	(-)
Akasztófai-domb	Akasztófák Akasztófai-dűlő	Iharos	r	(-)
Akasztó-domb	Kanda-högy	Istvándi	e	Itt akasztották föl Magda vagy Magdics Pista betyárt.
Akasztó-domb		Istvándi	t	A törökök itt végezték ki a foglyaikat.
Akasztófa-domb		Kaposvár	r	A Szt. István u. 15. előtt egy domb állt, amit építkezésekhez elhordtak. Ezen állt az akasztófa.
Vesztőhely	-	Kaposvár	a	Kaposvár Ny-i veszthely, kataszterin: Akasztófai-dűlő (1853) Akasztófa-dűlő (1865), Akasztófa-domb (mai)
Akasztófa-dűlő		Kaposvár	r	A nép csak belterületen ismer Akasztófa-dombot. A térképek hatására azonban hivatalos használatban erre a területre is vonatkoztatják.
Akasztófai		Kaposvár	r	1853. évi kataszteri térképen
ÉNY-i akasztófa	-	Kaposvár	a	Kaposvár ÉNy-i veszthely, kataszterin: Akasztófa-dűlő (1865)
Régi Akasztófa	Akasztófa-domb	Kaposvár	v	Helynév megírás térképen (1778)
Szt. István u.44.		Kaposvár	n	Varga Máté szóbeli közlése, lelőhely, mellékletek nélküli váz.
Akasztófai-domb		Karád	e	1860 körül itt akasztották föl Kapa Imrét lopásai miatt.
Bakó-csapás		Kastélyosdombó	n	Egykori tulajdonosa nevérol.
Vesztőhely	Lók	Kéthely	a	Forrás: mapire.hu (EKF), az egykori Lók falu területén
Akasztófa-dűlő		Kisbajom	r	(-)
Bitófa		Kisbárapáti	r	A falu végét nevezik így.
Akasztó-domb		Látrány	e	1730 körül itt akasztották fel a protestánsokat.
Bitófa		Lengyeltóti	e	Itt állt egy oszlop, amelyre állítólag a betyárokat akasztották föl.
Akasztófa-domb		Marcali	v	Itt végezték ki a betyárokat.
Akasztófa		Mosdós	r	(-)
Bakó-rét		Nagybajom	n	(-)
Akasztófa-dűlő	Akasztófa-gödör	Nagyszakácsi	r	Régen itt akasztották fel az elítélteket.
Bakó-malom		Nagyszakácsi	n	Régen malom volt itt, s ennek tulajdonosairól nevezték el.
Bakó rét		Nemesvid	n	(-)
Akasztató	Akasztó-tó	Rinyaújlak	r	(-)
Akasztalábfai		Somogyaszaló	r	(-)
Akasztófai-domb		Somogyicsó	v	Valamikor itt állt az uraság akasztófája.
Bitófa		Somogydöröcske	v	(-)
Akasztó-domb		Somogysárd	e	Állítólag egy betyárt akasztottak itt fel.
Akasztófa		Somogyszob	n	Két tölgyfa egybenőtt ágai akasztófára emlékeztetnek.
Akasztófai-rét		Somogyszob	n	(-)
Bakó-vögy		Somogyszob	n	(-)
Akasztói-domb		Somogyudvarhely	v	Valamikor itt állt az akasztófa.
Akasztófai-dűlő		Somogyvamos	r	(-)
Akasztófai-tábla		Somogyvamos	r	Itt akasztották föl Kujcsár Tre:szakát, aki a betyárokkal cimborált.
Bakó-rét		Somogyzsífa	n	(-)
Akasztófai-dűlő		Szenyér	r	Régen itt állt az akasztófa, a hagyomány szerint itt akasztották fel Rinaldo Rinaldinit is.
Bitófák		Zamárdi	v	Régen faragott oszlop állt itt. A hagyomány szerint erre útszéli betyárokat akasztottak fel.
Bitófák-eleje	Bitófa eleje	Zamárdi	r	Halászhely.

lőszínűséggel valóban kivégzhely volt azon a helyen. Az „egy kivégzés helye” a helyi emlékezet szerint egyetlen aktust jelöl, egy üldözés eredményét, esetleg a településen egyetlen nevezetes halálos ítélet végrehajtását jelöli. A „törökökre utaló helynév” elkülönítése azért indokolt, mert a népi emlékezetben gyakori, hogy ami régi és nem tudjuk a forrását, az eredetét, azt – szájhagyomány alapján – a törököknek tulajdonították az elnéptelenedett vidéken. Az EKF felmérő katonatisztjei a régi sáncokat gyakran Rómer-nek rómainak jelölték, hasonló okból. A „ráutaló helynév” magasabb bizonytalansággal bíró helyeket jelöl, a hely felszínmorfológiai adottságai, elhelyezkedési körülményei okán. A „bizonytalan utalás” családnevekből származtatható, esetleg foglalkozásra utaló megjelölés, a keresett kifejezések valamilyen formában előfordulnak bennük, de adottságaik kevésbé valószínűsítik a vesztőhelyre való utalást. Mégis érdemes meghagyni, ábrázolni ezeket, mivel utalhatnak hóhéri birtokra, lakóhelyre, tulajdonra, a területi halmozódások pedig erősíthetik a vesztőhely valószínűségét. A kategóriákat természetesen akár meg is lehet változtatni, mivel ez a felosztás teljességgel nem határozott kritériumok alapján történt, némi szubjektív értékeléssel terhelt, azonban a GIS alkalmazással a változtatások is könnyedén kezelhetők, így a további módosításoknak¹⁸ tág tere van.

A fent megadott helyek áttekintő térképi ábrázolása az 1. ábrán látható, az AZON oszlopban megadott kategóriák szerint jelölve.

A vesztőhelyre utaló adatok helyszíne településenként

A táblázatba foglalt és az átnézeti térképen megjelenített adatok az alábbiakban, nagyobb léptékű térképi kivágatokon jelennek meg. A képeken – amennyiben az a megjelenítés miatt szükséges – valamely idommal jelölt a vizsgált hely. Az EKF alaptérképként való kiválasztásának indoka a feltételezett, vagy valós, tehát ábrázolt vesztőhelyek vélhető működéséhez időben legközelebbi terepjellegek, területhasználatok, a különösen fontos utak megjelenítése volt. Amennyiben fellelhető volt az EKF-en túl más térképi ábrázolás is, az ugyancsak bekerül az egyes helyszínek ábrázolásai közé.

A földrajzi nevek tára¹⁹ az egyes településekhez és azokon belül az egyes helyszínekhez kódot rendel, ezeket áttekintő térképvázlaton ábrázolja, nem mérethelyesen, a kódszámok megírásával. A térképvázlat ábrázolja a belterület akkori határát, utakat, vasutat, vízfolyásokat, így a jelet arányosítva lehet azonosítani a korszerű WMS térképi alapokon, majd egy pontot hozzárendelve lehet meghatározni az EOVS koordinátákat. Ezen eljárást követve kerültek fel a térképre az egyes helyszínek, amelyek értelemszerűen nem pontszerűek. Szerzői meglátással pontosítani is lehetett valamennyire a helyazonosítást nyilvánvaló esetekben, tehát ha a térkép dombot jelölt egy mai mocsár helyére, akkor nyilvánvaló, hogy a legközelebbi domb a valós helyszín.

A magyar népi nyelvben a „domb”, „hegy”, „hög” megnevezés mindig magában hordoz némi relativitást. A somogyi Rinya mentén egy kis homokbucka – más síkvidékekhez hasonlóan – már domb, esetleg hegy, így a „magaslat” kritériumot adott esetben egy pár méteres természetes vagy mesterséges eredetű kiemelkedés is teljesítheti.

Ugyancsak kérdéses az „akasztó” megnevezések eredete. A meredekebb lejtős utakon az állatok vontatta szekerek kerekeit lejtmenetben meg kellett kötni, akasztani ahhoz, hogy az igavonókat a rakomány ne tolja el, ne gázolja le. A név elterjedtsége valószínűleg ezen sajátossághoz köthető a domb- és hegyvidéki területeken.

A sváb-német „jammer” helymegnevezés a kínlódásra utal, gyakran jelöl nehezen járható, meredek utat, illetve nehezen megművelhető földet, mezőgazdasági területet. Családnevek esetén a Bakó ugyancsak visszatérő helynév a Dél-Dunántúl területén, de van némi esély megkülönböztetni a Bakó-malmot – ami nagy valószínűséggel családi névből ered – a „Bakók földjéről”, ami valószínűleg az ítéletvégrehajtónak kijelölt birtokra utal. Kérdéses esetekben a nevek szűkebb területen belüli halmozódása is növelheti a kategorizálás megbízhatóságát.

A „bitófa” helynév több esetben egykaros bitóra hasonló útjelző oszlopot, bitóra hasonlító fát jelöl.

Összefoglalva megállapítható, hogy az óhatatlan szerzői tévedésekkel, az adatközlői és ábrázolási pontatlanságokkal együtt mégis érdemes előállítani egy olyan adatbázist, amely a későbbiekben fejleszthető, javítható, és mindezt térinformatikai alapon szükséges megtenni a módosítások, kiegészítések könnyű átvitele, az adatok szemléltetése, nagyobb számosság esetén pedig feldolgozása érdekében.

A vesztőhelyek típusai az ábrázolások alapján

A vesztőhelyek a legtöbb esetben bizonyos kritériumok alapján értékelhetők, mivel elhelyezkedésük láthatóan konzekvens, és egyszerre több telepítési kritérium is érvényesül a bizonyított vesztőhelyeken. Az alábbi 1. ábrán²⁰ a németországi Kleve város vesztőhelye (1616-ban megjelent műben közölve) szemléletesen ábrázolja mindazon kritériumokat, amelyeket a téma hazai kutatója, Kovács István²¹ munkáiban kiválóan összefoglal. A vesztőhely kiemelkedően áll, forgalmas út, és ezen sajátos esetben víziút mellett, a város határában, a városkapun kívül, de attól vélhetően még látótávolságban. Érdemes jobban megvizsgálni a kiemelkedést, amely a háromágú, fából ácsolt akasztófát befogadja. A kiemelkedés fogalma relatív, helyi domborzati adottságoktól függő, ez esetben néhány méterrel emelkedik az út fölé, vélhetően mesterséges földhalom, esetleg magányos szikla. Az elítélt teste még a bitón lóg, az őt viszont a földön fekvő – mint a fanyar humor motívuma – alszik, egy járókelő pedig épp a kivégzettet szemléli. Az őrzés azért volt szükséges, hogy a holttestet a hozzátartozók el ne vigyék az akasztás után, az maradjon ott a helyszínen a lehető leghosszabb ideig, elrettentésül, közszemlére bocsátva.

18 Szívesen veszem a javaslatokat, kritikákat, és kész vagyok elkészíteni a más szempontok szerinti feldolgozást, térképi ábrázolást, mivel ez a munka korántsem tekinthető lezártnak.

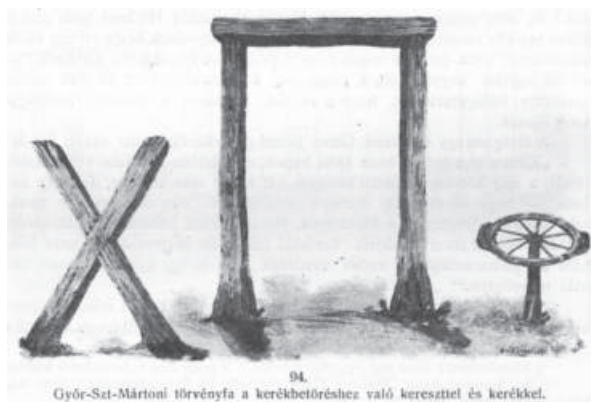
19 Végh et al. 1974.

20 Venator & Hanstein aukciós katalógus, Bücher Graphik Autographen, Auktion 148, 16. März 2018, Köln, 17. oldal

21 Régész, muzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum, Visegrádi Mátyás Király Múzeum

1. ábra. A németországi Kleve (flamand nevén Cleef) vesztőhelyének ábrázolása

2. ábra. Eredeti felirattal, forrás: Vajna 1907, 238.

A térképi ábrázolások jellemzően nem-méret helyes jelekkel azonosítják a vesztőhelyeket. A tárgyi tanulmányban vizsgálat esetekben a szimbólumok két-, három- és négyágú vesztőhelyekre utalnak, amelyek részben vagy egészben, téglavagy kőalépitményűek, a felépitmény ugyancsak lehet téglavagy kő-, illetve faszerkezetű. Egyágú vesztőhelyre utaló ábrázolást ezen megyére vonatkozóan nem találtam, Vajna idézett művében meg is jegyzi, hogy ez a középkorban és a kora-újkorban Magyarországon nem volt szokásos kivégzési eszköz.

A kétágú vesztőhelyet néhol „háromfa” kifejezéssel írják le, utalva annak felépítésére: két függőleges faoszlopot egy harmadik hidal át. Magassága a hagyomány

3. ábra. Eredeti felirattal, forrás: Vajna 1907, 190.

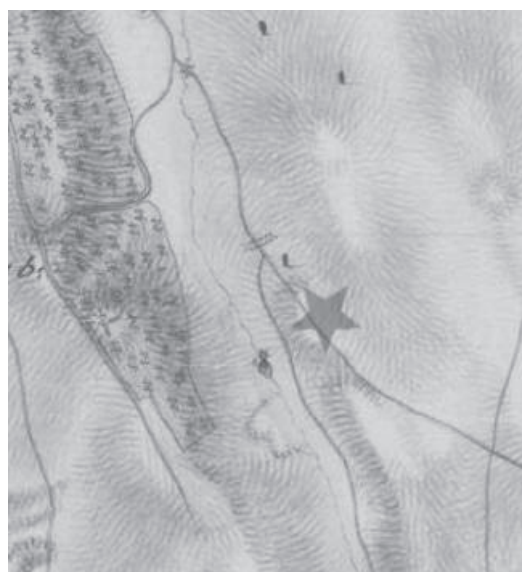
szerint olyan, hogy egy lovaskatona feltartott lándzsával elhaladhasson alatta.²² A három- és négyágú akasztófák három, illetve négy felmenő oszloppal rendelkeztek.

²² Vajna 1907, 177.

A vesztőhelyre utaló helynevek viszonylagos sűrűségének okát vizsgálva felmerül a hitelesség kérdése. Vajna Károly hivatkozott művében főszabályként említi, és példákkal támasztja alá, hogy minden település határában már a kora újkorban is lennie kellett akasztófának. Mint megjegyzi²³, feltehetőleg nem minden vesztőhelyen akasztottak, az építmény inkább elrettentésül szolgált, mint tényleges kivégzőhelyként. Az 1850-es évekig inkább a városok, nagyobb települések határában találni téglá-, kő-vestőhelyeket, másutt jellemzően fa volt az építőanyag.

A helynevek térképi azonosítása településként

Az alábbi térképi kivágatok a forrásmunkák alapján azonosított helyeket két nézetben ábrázolják. A nézet szerinti bal oldali kép a QGIS-ben megjelenített WMS felületen ábrázolt, az alapszínezés és a jel változó, a lényeg, hogy az alaptérképi tartalomtól elkülönül. A kivágatok nem pontosan fedik egymást, inkább a vizuális megjelenítésnek alárendelve. A közel-korabeli terepet tükröző kép az EKF-ből származik, mivel azon a korabeli utak jól ábrázoltak, a domborzat megjelenítése pedig lényegretörő, szemléletes, a települések, utak közelében pedig meglehetősen pontos és megbízható. A települések alfabetikus sorrendben találhatók meg.

4–5. ábra. Az ádándi bitófa helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

6–7. ábra. A balatonföldvári Akasztó-domb helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

²³ Vajna 1907, 174–175.

8–9. ábra. A balatonllelei bitófa helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

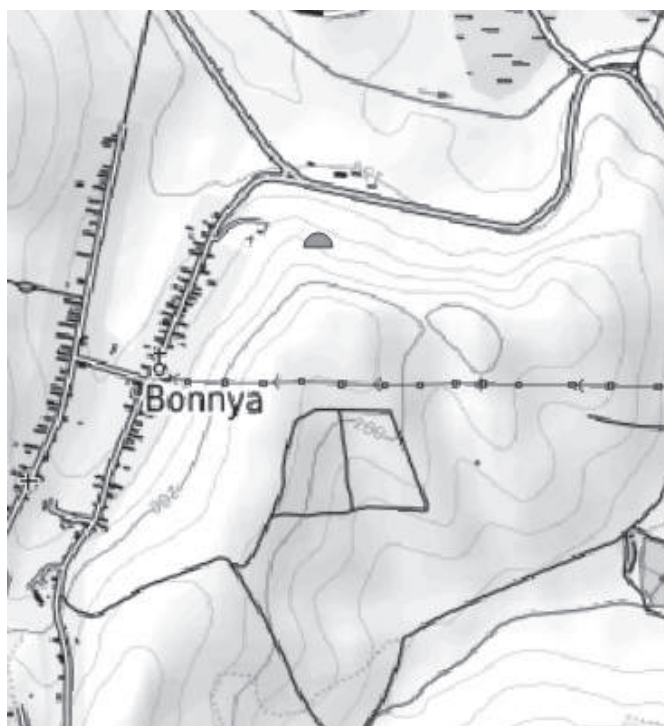

10–11. ábra. A Bodrog, Akasztó-dűlő helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

A helymegjelölést erősíti a szomszédos Somogyjád határos területén lévő „Ebakasztói dűllő” megnevezés²⁴, valamint a helyszínre nem azonosított „Háromfai dűllő” és „Háromfa” megnevezések²⁵ is.

24 <https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1966582.8747126916%2C5859866.336434929%2C1970715.2515543588%2C5861641.108685425> Letöltés: 2025. 01. 05.

25 Végh et al. 1974, 384.

12–13. ábra. A Bonnya, Csúcsos domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

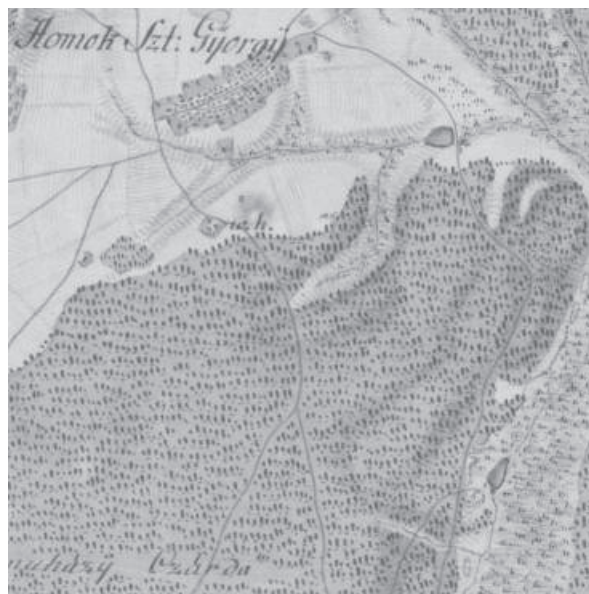
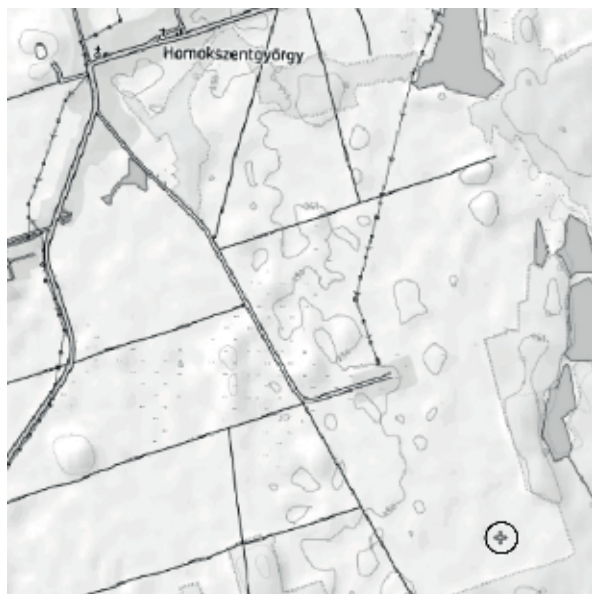
14–15. ábra. A Csököly, Akasztófa-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

16–17. ábra. A Darány, Akasztó-högy helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

18–19. ábra. A Gyügy, Bitó tér helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

20–21. ábra. A Homokszentgyörgy, Akasztófa-lénia helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

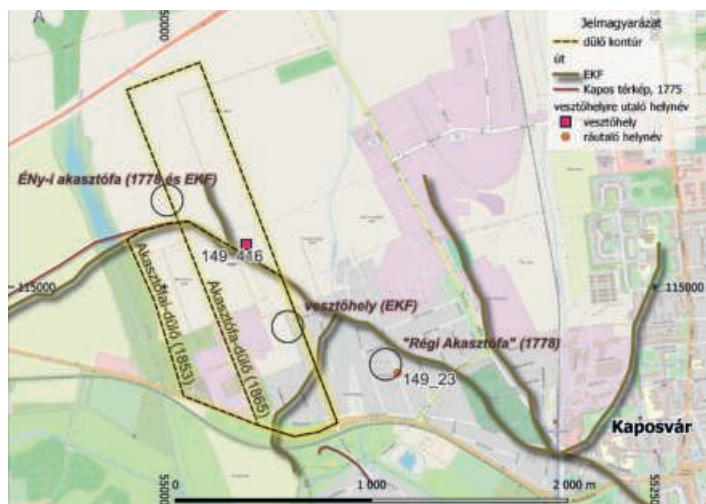
22–23. ábra. Az Iharos, Akasztófa-domb; Somogycsicsó, Akasztófai-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

24–25. ábra. Az Istvándi, Akasztó-domb (K) helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

26–27. ábra. Az Istvándi, Akasztó-domb (Ny) helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

28. ábra. A Kaposvár környéki vesztőhelyre utaló helynevek átnézeti térképe

29. ábra. A Kaposvár környéki vesztőhelyek ábrázolása az EKF térképén

30. ábra. A Kaposvár környéki vesztőhelyek ábrázolása topográfiai térképen

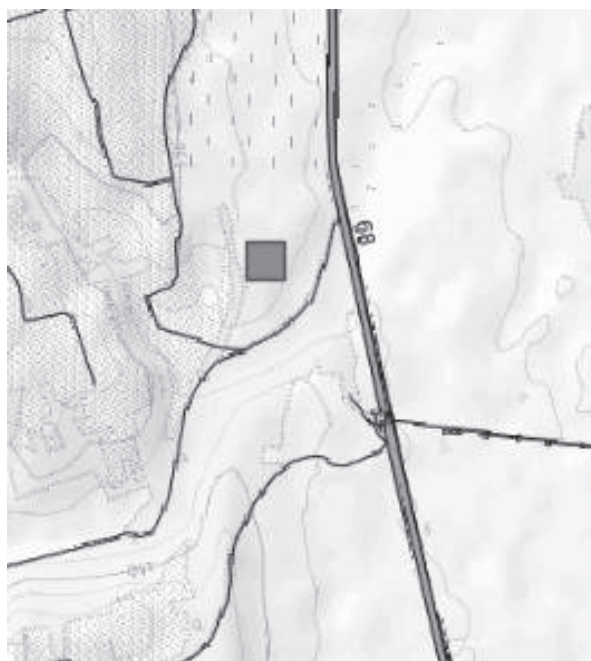
Az EKF a kaposvári, városhoz közelebbi vesztőhelyet alépitménnyel négyágúnak, a távolabbit kétágúnak ábrázolja, amelynek nincs alépitménye, oszlopai viszont kőből vagy téglából készültek, áthidalójuk fa. Más ábrázolásról

e helyről nem tudok, így a felépitmény kérdése. A kaposvári vesztőhelyekkel külön tanulmány²⁶ foglalkozik.

²⁶ Gombor 2023.

31–32. ábra. A Karád, Akasztófai-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

33–34. ábra. A Kéthely, veszthely az egykori Lók falu területén lévő helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

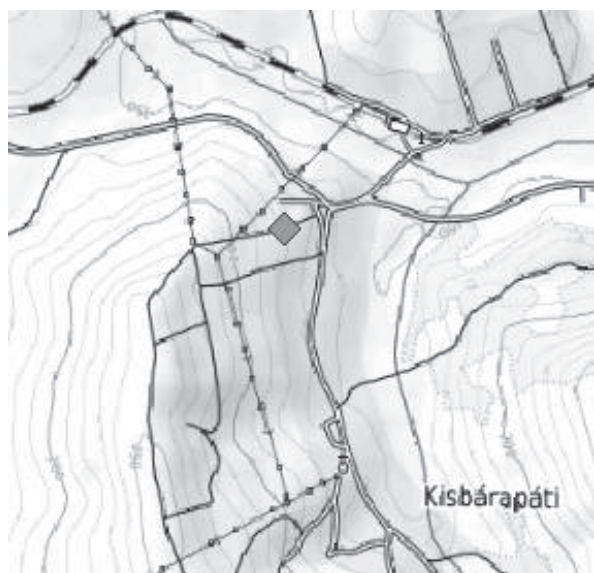

35. ábra. A Kéthely, lóki vesztőhely nagyított ábrázolása az EKF térképén

Az EKF térképkivágatán fából ácsolt kétágú akasztófa látszik, amelyen stilizált akasztottat is feltüntetett a rajzoló.

36–37. ábra. A Kisbajom, Akasztófa-dűlő helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

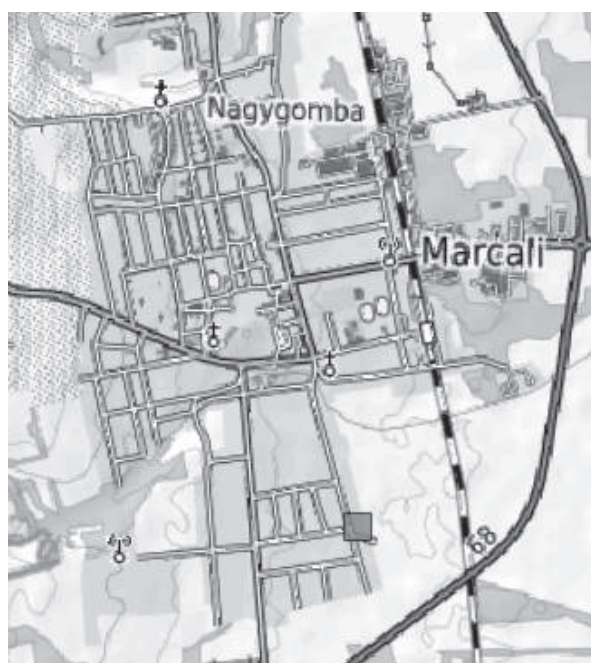
38–39. ábra. A Kisbárapáti, Bitófa helyének térképi és az EKF-i ábrázolása

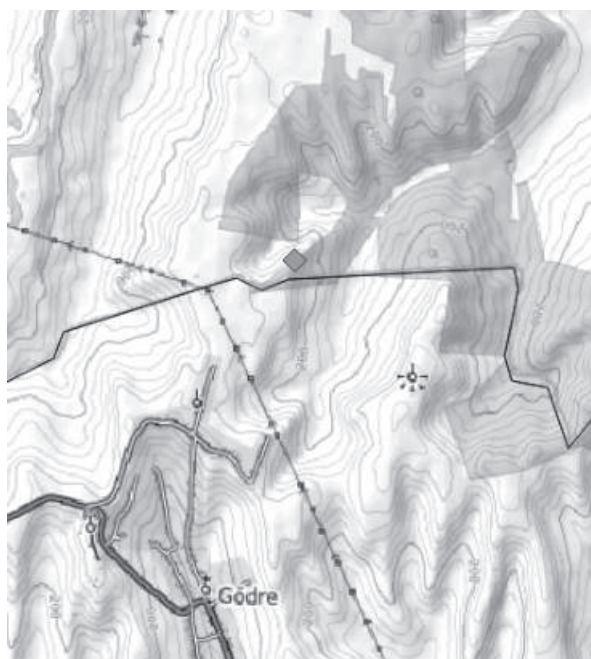
40–41. ábra. A Látvány, Akasztó-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

42–43. ábra. A Lengyeltóti, Bitófa helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

44–45. ábra. A Marcali, Akasztófa-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

46–47. ábra. A Mosdós, Akasztófa helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

48–49. ábra. A Nagybjom, Bakó-rét helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

50–51. ábra. A Nagyszakácsi, Akasztófa-dűlő, Bakó-malom helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

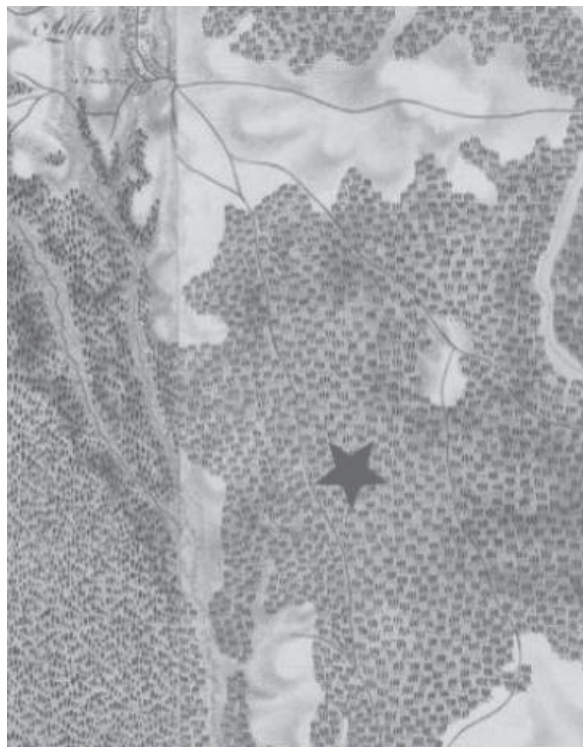
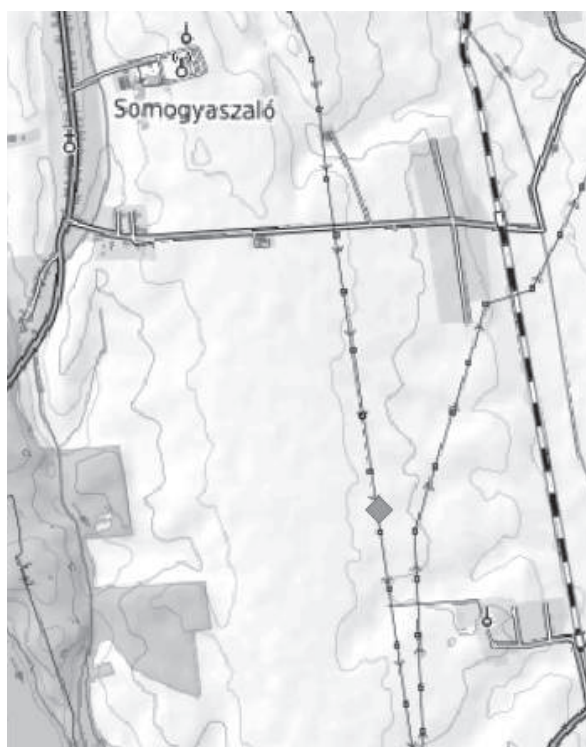
A Nagyszakácsi és Somogyzsitfa (Szőcsénypuszta) helyszínek egyenként alacsony prognosztikus értékűek, azonban halmozódásuk némileg emeli annak valószínűségét, hogy a területen vesztőhely működött az újkorban.

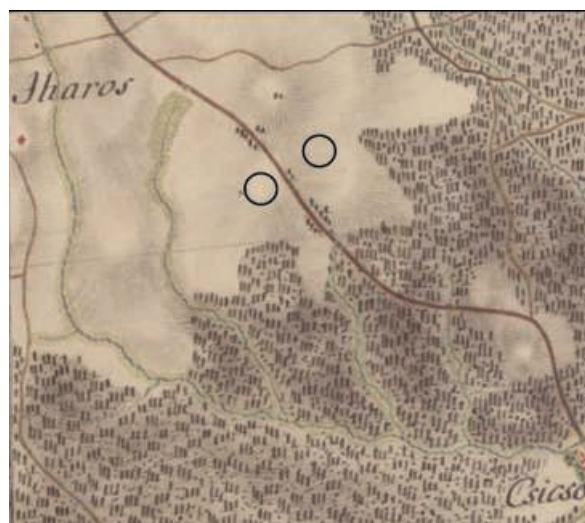
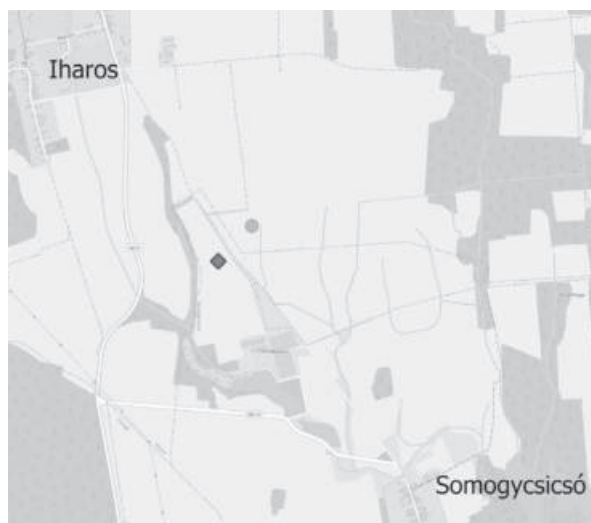
52–53. ábra. A Nemesvid, Bakó-rét helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

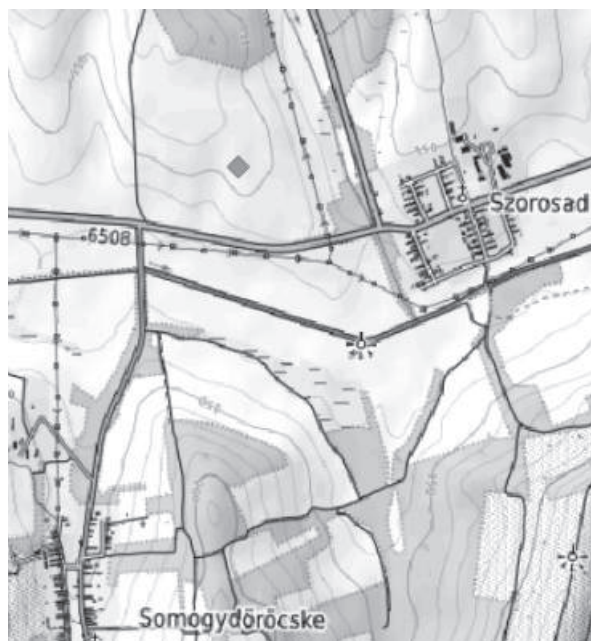
54–55. ábra. A Rinyaújfalv, Akasztató helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

56–57. ábra. A Somogyaszaló, Akasztalábfai helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

58–59. ábra. A Somogyecsi, Akasztófai-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

60–61. ábra. A Somogydorcske, Bitófa helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

62–63. ábra. A Somogysárd, Akasztó-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

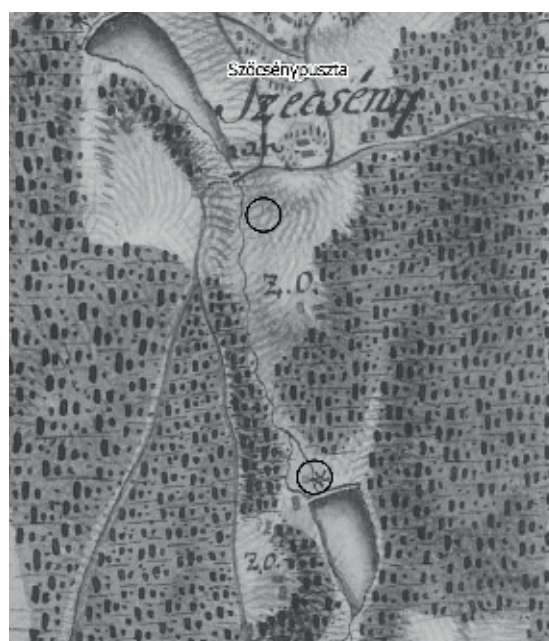
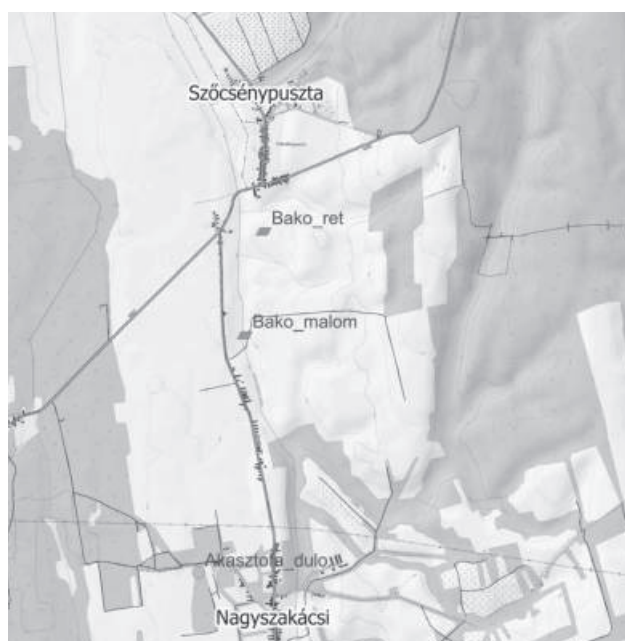
64–65. ábra. A somogyszobi helyszínek térképi és az EKF-i ábrázolása

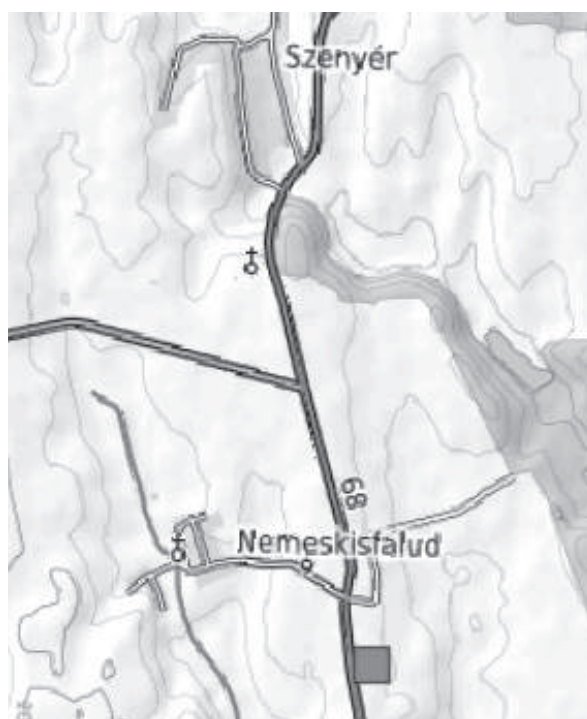
66–67. ábra. A Somogyudvarhely, Akasztói-domb helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

68–69. ábra. Somogyvámos, Akasztófai-tábla helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

70–71. ábra. A Somogyzsitfa, Bakó-rét helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

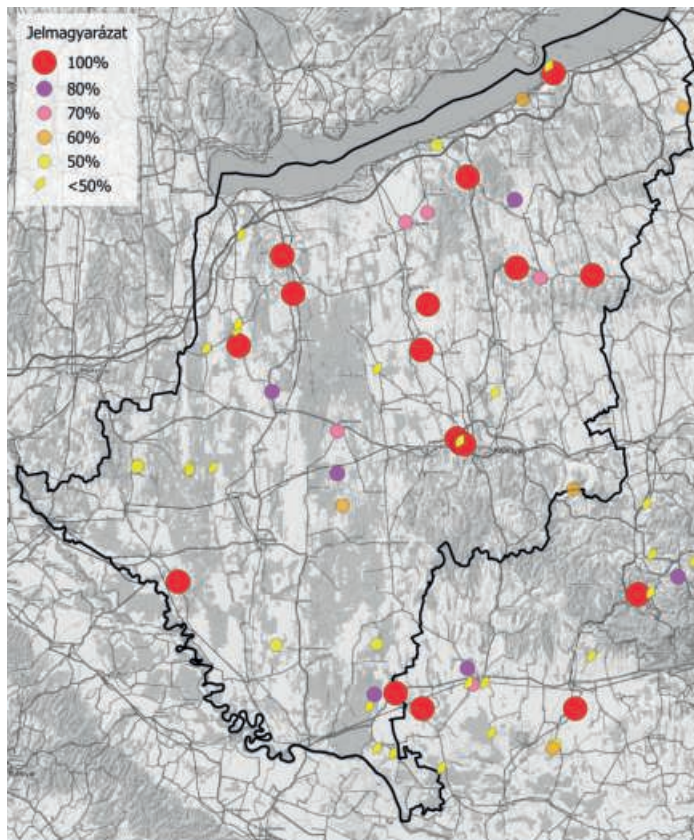

72–73. ábra. A Sényér, Akasztófai-dűlő helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

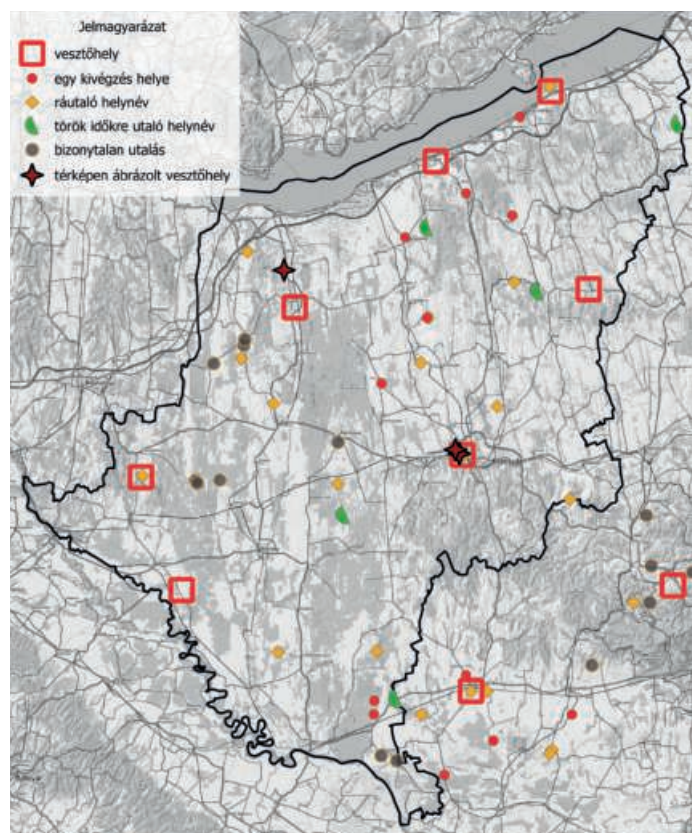

74–75. ábra. A Zamárdi, Bitófák helyszín térképi és az EKF-i ábrázolása

A veszthelyek, a ráutaló helynevű helyszínek számszerű értékelése

76. ábra. A veszthelyek, azonosított helynevek számszerű értékelése a kritériumok alapján

77. ábra. A veszthelyek, azonosított helynevek értékelése jellegük alapján

2. táblázat. A veszthelyek értékelési kritériumai

Kritérium	Kováts 2017, 2018 alapján	Súly
KR1	kiemelkedő terepalakulaton, magaslaton helyezkedik el [2]	3
KR2a	városkapuktól belátható távolságban található [3]	2
KR2b	fontosabb utaktól, útkereszteződésektől belátható távolságban található [6]	2
KR2c	úttól belátható távolságban helyezkedik el [6]	1
KR3	település periferiáján helyezkedik el [5]	1
KR4	nyilvános hely [1]	1
	összesen:	10
		100%

A kritériumok hivatkozásai:

[1]: Kováts 2018, 223.; [2]: Kováts 2017, 169., 173., 178.; [3]: Kováts 2017, 173.; [4]: Kováts 2017, 173.; [5]: Kováts 2017, 170.; [6]: Kováts 2017, 173.

A fejlécben használt rövidítések kifejtése: KR: kritérium, 1: sorszám, (3): pontérték, súly

Összefoglalás

A tárgyi munka kezdete egy olyan veszthelykataszter felépítésének, amely végül tartalmazza az összes olyan veszthelyre való utalást, amely meglehetősen pontossággal, földrajzi hellyel azonosítható, legyen az újkori térkép-vázlat, metszet, katonai felmérésen feltüntetett hely, helyi hagyományban megőrzött helynév. A Somogy vármegyei igazságszolgáltatás-történet egy elemeként e munka remélhetően hozzájárul az egyes helyszínek további, levéltári és terepi kutatásához, a helytörténeti tanulmányozáshoz. A kritérium-rendszer, az ábrázolás módja még fejleszthető és fejlesztendő is, ez a munka további feladatokat ad a kutatók számára.

Köszönetnyilvánítás

Ez a munka nem jött volna létre Kováts István régész, muzeológus (Magyar Nemzeti Múzeum Visegrádi Mátyás Király Múzeum) hathatós támogatása nélkül. Köszönet illeti Hajdu Attilát a Patibulum blog szerzőjét az adatközlésekért, valamint Mándity Zsivkót és Víg Mártát a szláv eredetű helynevekhez adott támogatásért.

Rövidítések

EKF: Első Katonai Felmérés
 EOTR: Egységes Országos Térkép Rendszer
 EOV: Egységes Országos Vetület (HD72/EOV, EPSG: 23700)
 GCP: Ground Control Point
 OSM: OpenStreetMap
 PR_L: projektív_lineáris ((georeferálási módszer beállításai)
 QGIS: Quantum GIS
 VS_L: vékonylemez spline_lineáris (georeferálási módszer beállításai)
 WMS: Web Map Service

3. táblázat. A veszthelyek értékelési táblázata a kritériumok alapján

Bakó-szöllő	Hollád	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófa-lénia	Homokszentgyörgy	0	0	2	1	1	1	50%
Akasztófai-domb	Iharos	0	0	2	1	1	1	50%
Akasztó-domb	Istvándi	3	0	2	1	1	1	80%
Akasztó-domb	Istvándi	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztófa-domb	Kaposvár	*	*	*	*	*	*	0%
Vesztőhely	Kaposvár	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztófa-dűlő	Kaposvár	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófai	Kaposvár	*	*	*	*	*	*	0%
ÉNY-i akasztófa	Kaposvár	3	2	2	1	1	1	100%
Régi Akasztófa	Kaposvár	3	2	2	1	1	1	100%
Szt. István u.44.	Kaposvár	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófai-domb	Karád	3	2	0	1	1	1	80%
Bakó-csapás	Kastélyosdombó	*	*	*	*	*	*	0%
Vesztőhely	Kéthely	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztófa-dűlő	Kisbajom	3	0	2	1	1	1	80%
Bitófa	Kisbárapati	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztó-domb	Látrány	3	2	2	1	1	1	100%
Bitófa	Lengyeltóti	0	2	2	1	1	1	70%
Akasztófa-domb	Marcali	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztófa	Mosdós	3	0	0	1	1	1	60%
Bakó-rét	Nagybajom	0	2	2	1	1	1	70%
Akasztófa-dűlő	Nagyszakácsi	3	2	2	1	1	1	100%
Bakó-malom	Nagyszakácsi	*	*	*	*	*	*	0%
Bakó rét	Nemesvid	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztató	Rinyújlak	0	0	2	1	1	1	50%
Akasztalábfai	Somogyaszaló	0	0	0	1	1	1	30%
Akasztófai-domb	Somogyicsó	0	0	2	1	1	1	50%
Bitófa	Somogydöröcske	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztó-domb	Somogysárd	0	0	0	1	1	1	30%
Akasztófa	Somogyszob	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófai-rét	Somogyszob	*	*	*	*	*	*	0%
Bakó-vögy	Somogyszob	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztói-domb	Somogyudvarhely	3	2	2	1	1	1	100%
Akasztófai-dűlő	Somogyvamos	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófai-tábla	Somogyvamos	3	2	2	1	1	1	100%
Bakó-rt	Somogyzitfa	*	*	*	*	*	*	0%
Akasztófai-dűlő	Szenyér	3	0	2	1	1	1	80%
Bitófák	Zamárdi	3	2	2	1	1	1	100%
Bitófák-eleje	Zamárdi	*	*	*	*	*	*	0%

Irodalom

- CSENDES, L. 1977: Történelem a térképeken. Lázár deák térképétől a részletes katonai felmérésekig. *Hadtörténelmi Közlemények* 24/2 (1977) 241–264.
- CSENDES, L. 1982: 1782-ben vette kezdetét Magyarország részletes katonai felmérése. *Hadtörténelmi Közlemények* 29/1. (1982) 93–123.
- EPERJESSY, K. 1956: Ahelynévavárostörténetben. https://acta.bibl.u-szeged.hu/17256/1/tanarkepzo_1956_023-035.pdf Letöltés: 2023.10.26.
- GOMBOR, L. 2023: Kaposvár újkori vesztőhelyeinek azonosítása egy 1778. évi térképi ábrázolás és az Első Katonai Felmérés részletének georeferálása alapján. https://www.academia.edu/92151389/Kaposvár_1778_évi_térképi_ábrázolás_és_az_Első_Katonai_Felmérés_részletének_georeferálása_alapján Letöltés: 2023.10.26.
- JANKÓ, A. 2007: Magyarország katonai felmérései, 1763–1950. Budapest
- KISNÉMETH, A. 2015: A halálbüntetés története Magyarországon. *Magyar Rendészet* 2015/6. 103–116.
- KOVÁTS, I. 2017: Középkori és 16–18. századi vesztőhelyek régészete Európában és Magyarországon. *Archaeologiai Értesítő* 142 (2017) 167–191. <https://doi.org/10.1556/0208.2017.142.6>
- KOVÁTS, I. 2018: Történeti, régészeti és topográfiai forrástípusok komplex alkalmazása a 14–18. századi vesztőhelyek kutatásában. In: *A jogi kultúrtörténet és jogi néprajz új forrásai II.* Szekszárd, 2018. 223–241.
- KOVÁTS, I. 2019: Fejezetek a jog régészetéből: a középkori és kora újkori vesztőhelyek archaeológiája. In: *I. Mátyás és az igazságszolgáltatás. Az Országos Bírósági Hivatal tudományos konferenciája.* Országos Bírósági Hivatal. Budapest, 2019. 139–165.
- MOLNÁR ET AL. 2014: Molnár, G.; Tímár, G.; Biszak, E.: Can the First Military Survey maps of the Habsburg Empire (1763–1790) be georeferenced by an accuracy of 200 meters? In: *9th International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage.* Vol. 9. Budapest, 2014. 127–132.
- PERES ET AL. 2005: Peres, A.; Gardaš, M.; Roškar, J.: Nagybirtokok Baranyában a 18–19. században, In: *Jog - Régiók - Fejlesztés.* PTE Állam- és Jogtudományi Kar; Eszéki J. J. Pécs –Eszék, 205–226.
- TÓTH, J. 2010: A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete. Budapest
- VAJNA, K. 1907: Hazai régi büntetések, a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium támogatásával. Budapest
- VÉGH ET AL. 1974: Somogy megye földrajzi nevei. (Szerk.: Végh J.). Budapest